

Obilježja povijesnog razvitka Gradišćanskih Hrvata

Najvitalnija hrvatska narodna manjina Gradišćanski Hrvati — smještena u istočnoj pokrajini Austrije, Burgenlandu, koju su sami Hrvati prozvali Gradišće — danas je gotovo jedina preživjela veća zajednica Hrvata iseljenih u XVI stoljeću. Oni su potpuno sačuvali svoj jezik, kulturu, tradiciju, imaju izgrađenu organizacionu strukturu i svijest o pripadnosti široj zajednici hrvatskog naroda u »staroj domovini«. Njihov povijesni početak seže na razmeđe XV i XVI stoljeća, dakle u vrijeme kada je zajednički interes evropskih država bio borba protiv Turaka od kojih je zaprijetila realna opasnost da će s istoka porobiti Evropu. Za čitavo vrijeme ofenzivnih turskih ratova na prostoru hrvatske države, od druge polovice XV st. do mira s Turskom na ušću Žitve u Dunav 1606, trajale su seobe Hrvata. U samo jednom — sjeverozapadnom — pravcu seobe odselilo se u nekoliko desetaka selidbenih valova 150.000 do 200.000 Hrvata. Međutim, još uvijek ne možemo sigurno utvrditi približan broj Hrvata iseljenih iz sjeverozapadnog pravca seobe koji su naselili dio Kranjske i Štajersku, zapadnu Ugarsku, donju Austriju, Slovačku i Moravsku. Osnovni razlog tome je naše, svakako, nedovoljno poznavanje arhivske građe XV i XVI stoljeća.¹

Najveće razlike među dosadašnjim istraživačima povijesti Gradišćanskih Hrvata zapažaju se u naporu da utvrde broj Hrvata iseljenih u XVI stoljeću. Prema Mati Ujeviću, u zapadnu Ugarsku, donju Austriju, Slovačku i Moravsku odselilo se u toku XVI st. 60.000 Hrvata.² Taj broj preuzeo je od M. Ujevića i Josef Breu.³ Prema istraživanjima mađarskog historičara Adolfa Mohla, broj Hrvata iseljenih u XVI st., izuzev Štajerske i dijela Kranjske, bio je oko 100.000, a naselili su 180 sela.⁴ Taj broj preuzeo je i Rudolf Maixner⁵ nekoliko godina prije pojave teksta M. Ujevića.

Kako je taj problem ostao i dalje arhivski neistražen, našao sam se 1970. i sam pred njim. Ipak, objavljena arhivska građa dozvoljavala je zaključak da je mišljenje A. Mohla o broju iseljenih Hrvata znatno točnije od tvrdnje M. Ujevića. Prihvatio sam tada Mohlovo mišljenje. Ali, kako sam seobe Hrvata promatrao u nekoliko geografskih pravaca, došao sam

¹ Nedavno objavljena golema arhivska građa o poreskoj snazi Hrvatske u vrijeme intenzivnih migracionih kretanja popunila je najveću prazninu u istraživanju hrvatske dijaspore. O tome usp. *Josip Adamček* i *Ivan Kampuš*, Popisi i obračuni poreza u Hrvatskoj u XV i XVI stoljeću, Zagreb 1975.

² Usp. Gradišćanski Hrvati, Zagreb 1934.

³ Usp. Die Kroatenansiedlung im Burgenland und den anschliessenden Gebieten, Wien 1970.

⁴ Usp. A horvátok bevándorlása 1533 – ban, Budimpešta 1915.

⁵ *Obzor*, 4. III 1932, Zagreb.

do zaključka da je najintenzivniji pravac seobe bio sjeverozapadni i on je vodio Hrvate preko Kupe i Sutle u dio Kranjske i Štajersku, a preko Drave i Mure u zapadnu Ugarsku, donju Austriju, Slovačku i Moravsku. Imajući na umu da se znatan dio Hrvata iselio u Štajersku i dio Kranjske zaključio sam, za razliku od Mohla, koji se nije obazirao na iseljavanje Hrvata u Štajersku i Kranjsku, da se u sjeverozapadnom pravcu odeslilo iz Hrvatske oko 150.000 Hrvata.⁶ Dvije godine kasnije činilo mi se da bi taj broj mogao biti i nešto veći, tj. od 150.000 do 200.000 Hrvata.⁷

U svakom slučaju, tvrdnja M. Ujevića o 60.000 Hrvata iseljenih u XVI st. postaje danas neodrživa čak na primjeru same Slavonije. Naime, onaj dio Slavonije koji Turci do 1543. nisu zauzeli imao je 10.645 dimova.⁸ Za samo 35 godina kasnije pao je broj dimova — ognjišta u Slavoniji — na samo 3800. Prema tome, samo iz jednog dijela Slavonije, a u toku 35 godina, iselilo se oko 60.000 Hrvata.⁹

Najnovija istraživanja u Beču, objavljena 1974, dokazuju da su Hrvati u XVI st. naselili 277 sela zapadne Ugarske, donje Austrije, Moravske i Slovačke. Samo u današnjem upravnom i političkom području Gradišća živjeli su u XVI st. u 179 sela.¹⁰ Te Hrvate nazivamo danas zajedničkim imenom Gradišćanski Hrvati. Oni potječu iz gotovo svih krajeva Hrvatske. Ipak najveći broj živio je prije iseljavanja u zapadnoj Slavoniji, zapadnoj Bosni, sjevernoj Dalmaciji, dijelu Hrvatskog primorja, Lici i Pokuplju. Radi cjelovitijeg shvaćanja osnovnih problema razvoja u procesu adaptacije na novu zemlju i društvene odnose, treba upozoriti da je dio iseljenih Hrvata prihvatio vojničku službu u pojedinim kapetanijama Ugarske i izginuo, ponovo u ratu s Turcima, prije nego što je postao seljak ili kmet na posjedima ugarskog ili austrijskog plemstva.

Ratovi s Turcima, sve do uspostavljanja čvrste obrambene linije od Drave do Jadranskog mora potkraj XVI st., ostavili su u povijesti hrvatskog naroda duboke posljedice od kojih su svakako najteže — seobe Hrvata. U povijesti evropskih naroda teško bismo pronašli tako drastičan primjer neke nacionalne dijaspore kao što je bila dijaspora hrvatskog naroda.¹¹

⁶ Gradišćanski Hrvati od 16. stoljeća do danas, Zagreb 1970.

⁷ Die Burgenländischen Kroaten vom 16. Jahrhundert bis Heute, Eisenstadt 1972.

⁸ Poreska jedinica prema kojoj se određivala dica — porez kralju.

⁹ Usp. Historija naroda Jugoslavije, II, Zagreb 1959, 423—24.

¹⁰ Broj sela u kojima je u toku XVI i XVII stoljeća bilo današnjih Gradišćanskih Hrvata mogao bi biti, prema dosadašnjim istraživanjima historičara Feliksa Toblera, veći od 200. Na velik broj sela i golemi prostor koji su u toku XVI st. naselili današnji Gradišćanski Hrvati, prvi je plastično upozorio J. Breu u spomenutoj monografiji o Gradišćanskim Hrvatima 1970. s nekoliko studiozno izrađenih karata. Prema njegovoj ocjeni, današnja hrvatska sela u Gradišću, susjednoj Mađarskoj i onih nekoliko sela u Slovačkoj gdje su se još sačuvali Hrvati, »samo su mali ostaci nekad velikog hrvatskog arhipelaga«, Usp. Internationales kulturhistorisches Symposium Mogesdorf 1970, II, Eisenstadt 1973, 23. Na ovom mjestu dobro je upozoriti također na još jednu kartu hrvatskih sela na kojoj je J. Breu označio 277 sela u XVI i XVII stoljeću. Usp. Symposium Croaticum, Beč 1974.

¹¹ Izvori za seobe Hrvata u vrijeme turskih provala djelomično su objavljeni, ali su rasuti po izdanjima Jugoslavenske akademije i Mađarske akademije u Budimpešti. Dosta građe može se naći u *Thaloczyjevim* i *Smičiklasovim* izdanjima mađarskih i hrvatskih izvora za XV i XVI stoljeće. Za seobe u Štajersku i Kranjsku objavili su dio građe H. J. Biderman i R. Gruić. Za probleme seobe Hrvata u XVI st. u cjelini značajni su i objavljeni spisi Hrvatskog sabora 1526—1608, I—IV, koje je uredio

Međutim, ovdje nije moguće ulaziti u veoma složenu problematiku migracionih kretanja na Balkanskom poluotoku u predtursko i tursko doba, budući da je ne samo složena nego i veoma opsežna. Zadaća je ovog pregleda da upozori na one tendencije u petstogodišnjem povijesnom razvoju Gradišćanskih Hrvata, koje problematski i kulturnohistorijski čine veće razvojne cjeline. Prema dosadašnjim istraživanjima moguća je ovakva kulturnohistorijska podjela:

Gradišćanski Hrvati kao povijesna pojava;
uloga katoličke crkve u borbi za očuvanje hrvatskog jezika, kulture i tradicije;

buđenje narodne svijesti Gradišćanskih Hrvata;

nova etapa nacionalnog pokreta od Miloradića 1903. do kraja 1960-ih godina;

osnovna obilježja razvoja poslije drugoga svjetskog rata i Državnog ugovora Austrije 1955.

1. Za Gradišćanske Hrvate, kao povijesnu pojavu u austrijskom, zapadnougarskom, slovačkom i moravskom području, već na razmeđu XV i XVI st., živo se zainteresiralo veleposjedničko plemstvo, osobito Bačani, Zrinski, Nadaždi, Kanižaji, zatim zemaljski sabori i austrijski vladari. Ratno iskustvo doseljenih Hrvata u borbi s Turcima bilo je veoma cijenjeno što je, bez sumnje, utjecalo na njihovo izdvajanje i brzo stjecanje privilegiranog položaja u odnosu na domaće stanovništvo, osobito poslije turskih provala do Beča 1529. do Kisega 1532, te poslije pada Budima 1541, Pečuha i Ostrogona 1543. i Sigetske kapetanije 1566. godine.

Osim ratova s Turcima, vrijeme doseljenja Hrvata snažno karakterizira i intenzivan razvoj protestantizma. Ta dva faktora odlučno utječu na njihov daljnji razvoj. U novoj domovini gotovo potpuno prevladavalo je poznato načelo reformacije: *cuius regio illius religio*, pa zbog toga doseljeni Hrvati katolici počinju, od samog dolaska, intenzivnu borbu za stjecanje, a zatim očuvanje svoje narodne autonomije. Njen cilj izražen je u zahtjevu da sami sebi biraju svoje svećenike, tj. Hrvate i katolike. U brojnim arhivskim izvorima XVI st. spominje se privilegij kralja Ferdinanda I koji je doseljenim Hrvatima 1545. podijelio pravo da sami biraju svoje svećenike. Taj se privilegij, najvjerojatnije, odnosio samo na one Hrvate koji su naselili kraljeva imanja i njegove založne posjede. Međutim, na spomenuti privilegij treba gledati kao na dokument, na temelju kojeg su doseljeni Hrvati dobili svoju crkvenu autonomiju iz koje će izrasti čvrsta podloga za borbu protiv germanizacije i mađarizacije.¹²

¹² Privilegij kralja Ferdinanda o crkvenoj autonomiji rješava uvelike društveni položaj doseljenih Hrvata. Međutim, ostaje još uvijek niz neriješenih pitanja, na primjer: jesu li doseljeni Hrvati u svom zahtjevu da im se podijeli crkvena autonomija zahtijevali od kralja da budu naseljeni na okupu, kao Vlasi – prebjezi iz Turskog carstva u Hrvatsku – koji se naseljavaju upravo na one posjede i predjele zemlje iz kojih su se iselili današnji Gradišćanski Hrvati. Zatim, koje su društvene snage predstavljale doseljene Hrvate na bečkom dvoru, tj. branile i zahtijevale crkvenu autonomiju. Prema današnjim rezultatima istraživanja, to su u prvom redu bili predstavnici katoličke crkve, zatim hrvatsko srednje i niže plemstvo, budući da se velik broj Hrvata – trgovaca javlja tek od kraja druge polovice XVI stoljeća. Bit će također veoma zanimljivo taj privilegij, kad se pronađe njegov original na čemu sada intenzivno radi

Na poziv austrijskog protestantskog plemstva, posebno u donjoj Austriji, koje u vrijeme najvećeg uspona reformacijskog pokreta mora primiti veliki broj doseljenih Hrvata katolika, dolazi u zapadnu Ugarsku 1568. iz Regensburga istaknuti protestantski pisac Stjepan Konzul s ciljem da među brojne doseljene Hrvate proširi protestantizam.¹³ Pravu dimenziju razvoja protestantizma među doseljenim Hrvatima teško je još uvijek odrediti. Prema dosadašnjim rezultatima istraživanja poznato je nekoliko hrvatskih protestantskih središta od kojih je, za cjelovitije shvaćanje povijesnog kontinuiteta u razvoju Gradišćanskih Hrvata, najznačajnije ono oko Jurja Zrinskog, njegova sina Nikole i Grgura Mekinića, od druge polovice XVI i na početku XVII stoljeća.¹⁴

Pojava Grgura Mekinića, s aspekta povijesnog razvoja Gradišćanskih Hrvata, nije još uvijek dobila određenu ocjenu. Povijesnu vrijednost i značenje Mekinićevih dviju knjiga, »Dusevne Peszne...«, koje su tiskane 1609. i 1611. na hrvatskom jeziku, a za potrebe Gradišćanskih Hrvata, ne možemo ograničiti na njihovu sadržajnu i umjetničku vrijednost.¹⁵ Za historičara, koji se bavi povijesnim razvojem Gradišćanskih Hrvata, Mekinićeve knjige predstavljaju u prvom redu pojavu prve pučke knjige. A da bi se u povijesti nekog naroda mogla pojaviti pučka knjiga, za to je prije svega potrebno da znatan dio puka zna čitati, što je u katoličkim zemljama tog vremena bilo neuobičajeno. Premda tome, pojava Mekinića i prve pučke knjige Gradišćanskih Hrvata 1609. godine omogućuje nam da zaključimo kako su današnji Gradišćanski Hrvati već potkraj XVI i na početku XVII st. bili razvijena kulturna zajednica sposobna da

mladi historičar Gradišćanskih Hrvata Feliks Tobler, usporediti sa sličnim tipovima privilegija koje je kralj podjeljivao Vlasima – prebjezima iz Turskog carstva u Hrvatsku.

¹³ Ocjenu nastojanja Stjepana Konzula Istranina i Antuna Dalmatina dao sam u »Die Burgenländische Kroaten von 16 Jahrhundert bis Heute«, Eisenstadt 1972, 23–25.

¹⁴ U recenziji monografskog rada *K. Semmelweis*, *Der Buchdruck auf dem gebiete des Burgenlandes bis zu Beginn des 19. Jahrhunderts* (1582–1823), Eisenstadt 1972. konstatirao sam da je na misaoni razvoj iseljenih Hrvata u zapadnoj Ugarskoj od druge polovice XVI do sredine XVII stoljeća utjecao hrvatski protestantski kulturni krug. Prvi protestantski kulturni krug današnjih Gradišćanskih Hrvata počinje se okupljati oko Jurja Zrinskog – sina sigetskog junaka Nikole Šubića Zrinskog. Taj krug sačinjavali su, uz Jurja Zrinskog, Stjepan Konzul Istranin, Antun Dalmatin, Gergely Frankovith, Gasparus Dragonus, te dva biskupa: Juraj Fistrović i Stjepan Klacković. Drugi hrvatski protestantski krug počinje djelovati na razmeđu XVI i XVII stoljeća, a bio je pod utjecajem Nikole Zrinskog i prirodno se nadovezuje na prvi krug, tj. njegova oca Jurja.

Drugi hrvatski protestantski kulturni krug sačinjavali su, uz Nikolu Zrinskog, Grgur Mekinić, braća Zvonarići, te biskup Musay. Na žalost, ostala je neistražena politička osnovica toga pokreta. Naime, prema predviđanjima Zrinskih i drugih protestantskih faktora mogli bi iseljeni Hrvati u zapadnoj Ugarskoj, s obzirom na znanje jezika, uvelike poslužiti širenju protestantizma među narodima Turskog carstva. U razvoju protestantizma ostao je neistražen i udio Zrinskih, koji su novčanim sredstvima omogućivali djelatnost Hrvata protestanata. Usp. više o tome u *Vjesnik bibliotekara Hrvatske*, Zagreb 1972, br. 3–4, 181–6.

¹⁵ Usp. *M. Smolik*, Grgur Mekinić in njegovi pesmarici 1609. in 1611, *Časopis za zgodovino in narodopisje*, Maribor 1969, str. 246–272; *I. Škafer*, Grgur Mekinić, Pythiraeus, hrvatski protestantski pisatelj i začetki slovstva pri Gradišćanskih Hrvatih, *Časopis za zgodovino in narodopisje*, Maribor 1969, str. 273–295; *M. Meršić*, Znameniti i zaslužni Gradišćanski Hrvati, *Rijeka* 1972, 7–37.

pismenošću svoga puka utječe na razvoj svoje nove domovine. Na ovakav zaključak upućuje nas i to što se s hrvatskim pukom iz hrvatske države iselio i veći broj hrvatskog srednjeg i nižeg plemstva te dio građana. Osim toga, i sama Hrvatska bila je, osobito na razmeđu XV i XVI stoljeća, na visokom stupnju gospodarskog, kulturnog i umjetničkog razvoja, koji će tek znatno usporiti iscrpljujući rat s Turcima i osnivanje obrambenog limesa kršćanske Evrope na prostoru hrvatske države.

Prema tome razvoj Gradišćanskih Hrvata kao povijesne pojave u XVI i XVII stoljeću veoma je složen i zahtijeva temeljito istraživanje koje se ne može, kao što je bilo do sada, ograničiti samo na istraživanje rasprostranjenosti i broja doseljenih Hrvata u zapadnu Ugarsku, donju Austriju, Slovačku i Moravsku, tj. na prostor koji se običavao nazivati »Mala Hrvatska«.

2. Sudjelovanje svećenstva u borbi za narodni opstanak, posebno za očuvanje hrvatskog jezika i spona sa starom domovinom, ima početak u žilavoj borbi u toku XVI stoljeća, kad se s više strana nastojalo da doseljenici zamijene autoritet katoličke crkve autoritetom Biblije. Već u toj povijesnoj činjenici treba tražiti podlogu za kasnije istisani katolicizam Gradišćanskih Hrvata, kao važan fenomen u njihovom misaonom razvoju. Ta se osobitost posebno ogleda u starijoj književnosti te narodne manjine, a koja ima snažno obilježje religioznosti. Uz to, na formiranje katolicizma kod Gradišćanskih Hrvata utječe i njihova borba sa zemaljskom gospodom, osobito u toku XVI stoljeća. Cilj te borbe bio je obrana crkvene autonomije. Budući da iz crkvene autonomije proizlaze prava na kojima je počivala upotreba narodnog jezika, a nešto kasnije i škole, potrebno je da tu borbu promatramo u širem kontekstu narodnog pokreta za očuvanje vlastitog individualiteta.

Crkvena autonomija onemogućila je zapravo mađarizaciju i germanizaciju Gradišćanskih Hrvata u XVI i XVII stoljeću, a udio hrvatskog svećenstva u toj borbi bio je presudan. Ona je zapravo osigurala upotrebu hrvatske riječi u crkvi, crkvenim obredima i drugim brojnim funkcijama crkve, a to znači i u školi koja je ulazila u crkvenu domenu. Crkva je zapravo u strukturi društva osobito u to vrijeme i izvan gradskih sredina predstavljala temeljni faktor društvenog života. Uglavnom, ona hrvatska sela, gdje su Hrvati bili u manjini te nisu mogli birati svoje svećenike, i one župe, gdje su domaći feudanci postavljali protestantske svećenike, do danas su se potpuno izgubili u mađarskom ili njemačkom govornom jeziku. Nabrojiti ćemo samo neka od takvih sela: Endrišće (Fertöendred) u blizini Šopronja, zatim prema jugu Kevežd (Kövesd), Sarvar, Livir (Lövö) i brojna druga.

Kako je crkvena autonomija iseljenih Hrvata sadržavala i narodne elemente s podlogom u narodnom jeziku, počinje se u Gradišćanskih Hrvata formirati katolicizam koji će zasjeniti povijesnu svijest. Dapače, on će postati posebna kategorija vrijednosti. Fenomen naglašenog katolicizma može se izvanredno dobro uočiti u analizi starije književnosti Gradišćanskih Hrvata. U XVII stoljeću, među brojnim piscima pobožne književnosti ističu se Pavao Senquiczay koji za sebe kaže da je »Croatia nationes«, te Pavao Jančić, u XVIII st. poznatiji su Simeon Kneifac, Eberhard Kragel, Lovro Bogović, Jeremija Šoštarić i Gotfrid Palković. U XIX

stoljeću mogli bismo izdvojiti više od deset istaknutijih pisaca. S bitnim elementima katolicizma prožeta su djela i novijeg književnog stvaralaštva osobito Ignaca Horvata i Augustina Blazovića.

Dakako, nije dovoljno da samo konstatiramo tu pojavu u misaonom razvoju Gradišćanskih Hrvata. Ona, bez sumnje, zahtijeva temeljitu analizu. Ali usprkos njenim nedostacima, može se, s obzirom na cjelovit tok povijesnog razvoja, već sada izreći ovakva ocjena toga fenomena. Katolicizam kod Gradišćanskih Hrvata s hrvatskim svećenstvom sačuvao je taj dio hrvatskog naroda od potpune asimilacije i osposobio ga da primi nacionalnu svijest jer je sačuvao svoj jezik. Međutim, on nije bio i dovoljna podloga za razvoj nacionalne svijesti.¹⁶

3. Počeci nacionalnog pokreta Gradišćanskih Hrvata ostali su također potpuno neistraženi. To pitanje bit će za historičare, bez sumnje, jedno od najtežih u ionako vrlo složenoj povijesti te hrvatske narodne manjine. Zato ćemo se ovaj put ograničiti samo na njegove nosioce i faktore, koji su utjecali na taj pokret.

U drugoj polovici XIX st., kada započinje proces buđenja narodne svijesti Gradišćanskih Hrvata, društvena struktura tog naroda bila je slabo razvijena. Mali broj obrtnika i trgovaca nije mogao nadomjestiti prave građane. Oko 120 sela, u kojima su živjeli Gradišćanski Hrvati, bila su isključivo, po svojoj osnovnoj djelatnosti, ratarska i služila kao nepresušni rezervoari radne snage najbližih gradskih središta: Šopronja, Beča, Sombatelja, Kisega i drugih. Samo u Šopronju radilo je 1870-ih godina 12—15.000 Hrvata radnika i sluga. Međusobna povezanost hrvatskih sela, koja su ležala uz glavne trgovačke putove, utjecala je na brže komuniciranje ljudi i ideja.¹⁷ Politika mađarizacije, osobito od tridesetih godina XIX stoljeća do revolucije 1848/9, potpuno je otuđila imućniji i politički utjecajniji sloj Hrvata od svog naroda. Naime, malobrojni pojedinci, različitog društvenog porijekla, koji su polazili mađarske visoke škole i od kojih se postepeno stvarao tanak sloj narodne i svjetovne inteligencije, ubrzo se mađarizirao.

Poslije revolucije 1848/9. nastaju za Hrvate u zapadnoj Ugarskoj znatno povoljnije prilike, pa je Jure Horvath, učitelj u Kisegu, počeo 1864. izdavati Kerstjanszko-Katolicsanzski Kalendar u 1 400 primjeraka. Pro-

¹⁶ Katolička crkva sa svojim institucijama i crkvenom hijerarhijom bila je stoljećima gotovo jedina moguća forma stjecanja društvene afirmacije Gradišćanskih Hrvata. To je, bez sumnje, zajednička pojava u povijesnom razvoju većine narodnih manjina, koje zapravo nemaju vlastitog vladara, skupštine, vlade, temeljnih kulturnih institucija, sveučilišta, akademije, pa prema tome i uvjeta za bogatiji razvoj književnosti, publicistike i književnog jezika. Ipak, unatoč tome, svaka narodna manjina proživljava vlastiti unutrašnji razvoj, koji se dijelom naslanja na pojave i pravce razvoja većinskog naroda, tj. države u kojoj se određena narodna manjina nalazi, a dijelom ona jednako tako participira i sublimira razvoj matičnog naroda, tj. svoje stare domovine. Sve to javlja se kao težak problem istraživačima, osobito u pokušaju periodizacije povijesti neke narodne manjine, to više što u povijesnoj znanosti nismo, još uvijek, izradili i utvrdili metodologiju istraživanja povijesti narodnih manjina.

¹⁷ To je znatno pomoglo da se već na razmeđu XVIII i XIX st. tiskaju prvi kalendari na hrvatskom jeziku. Prema najnovijim istraživanjima tiskan je 1806. u Šopronju »Novi Horvatzki Kalendar«. O značenju tog kalendara u buđenju narodne svijesti usp. *László Hadrovics*, Schrifttum und Sprache der burgenländischen Kroaten im 18.

ces mađarizacije od 1849. do austro-ugarske nagodbe 1867. izgubio je u Ugarskoj podršku državne vlasti iz Budima, jer je razvitak javnog života u Ugarskoj ovisio o centralističkoj politici Beča. Za hrvatske osnovne škole u zapadnoj Ugarskoj tiskane su u Beču školske knjige. Bili su to isti oni udžbenici koji su se upotrebljavali u školama u Hrvatskoj. Tim udžbenicima proširila se 1850-ih i 1860-ih godina Gajeva ortografska reforma među Hrvate u zapadnoj Ugarskoj.¹⁸ Prema tome, mađarsku grafiju u literaturi Gradišćanskih Hrvata zamijenit će Gajeva ortografska reforma i »ilirski« pravopis. Time su položeni temelji uvođenja hrvatskoga književnog jezika u literaturu Gradišćanskih Hrvata. Međutim, treba konstatirati da se književnost Gradišćanskih Hrvata, unatoč stvorenim uvjetima, nije uspjela definitivno uključiti u općenit tok hrvatske književnosti. To je, svakako, velik neuspjeh nacionalnog pokreta Gradišćanskih Hrvata u njegovoj prvoj etapi.

U nedostatku svjetovne inteligencije, koja bi bila materijalno neovisna i nacionalno svjesna, postaju glavni nosioci nacionalnog pokreta — kojemu je stratezijski cilj bio nacionalna svijest — svećenici.¹⁹ Osnovni zadatak nacionalnog pokreta u njegovoj prvoj etapi od 1860-ih do 1903. godine bio je stvaranje jedinstvene ortografije, pravopisa i književnog jezika. Na ritam nacionalnog pokreta utjecao je, kako smo već istakli, ilirski pokret u Hrvatskoj te ortografska i jezična reforma Ljudevita Gaja. Sa zagrebačkim kulturnim krugom: Franom Kurelcem, Ljudevitom Gajom, Ivanom Mažuranićem i drugima, upravo u vrijeme ilirskog pokreta koji počinje 1835. godine, počele su se uspostavljati prve čvršće veze Gradišćanskih Hrvata sa starom domovinom i Zagrebom kao središtem Hrvata. Unatoč tim vezama i utjecajima, nacionalni pokret Gradišćanskih Hrvata preuzeo je od nacionalnog pokreta hrvatskog naroda u staroj domovini samo Gajevu pravopisnu i ortografsku reformu, dok je zajednički književni jezik Gradišćanskih Hrvata formiran na podlozi čakavskog dijalekta i ikavskog govora.

Austro-Ugarska nagodba 1867. i dualistički sistem znatno su pogoršali položaj svih nemađarskih naroda u Ugarskoj. Ponovni uspon Pešte poslije nagodbe 1867. vratio je unutrašnji razvoj u Ugarskoj na politiku mađarizacije. Iz otpora obnovljenoj politici mađarizacije izrastaju u Ugarskoj nacionalni pokreti nemađarskih naroda, među kojima se ističu Gradišćanski i Bunjevački Hrvati.

¹⁸ Gajevu ortografsku reformu i pravopis prihvatili su gotovo isključivo pripadnici najmlađe generacije — polaznici škola 1850–1860-ih godina. Starija generacija bila je ogorčen protivnik novog pravopisa. Na različitom odnosu prema pravopisu i ortografiji nastaju dvije »stranke«: staropisna i novopisna. Predstavnik i vođa »novopisne stranke« bio je Gašpar Glavanić. Zalađao se za novi pravopis, onaj koji je Gaj uveo u Hrvatskoj. Stranka je također zagovarala brzo približavanje književnom jeziku Hrvatske. Staropisna stranka, uviđajući prednosti nove ortografije, postaje 1870-ih godina spremna da također primi dio tekovina hrvatskoga narodnog preporoda. Međutim, učitelji i svećenici kao narodna inteligencija nisu mogli napustiti čakavštinu i kajkavštinu koja je do danas ostala podlogom književnog jezika Gradišćanskih Hrvata.

¹⁹ Gotovo iste pojave karakteriziraju proces buđenja narodne svijesti u Bunjevačkih Hrvata — drugog dijela hrvatske narodne manjine u Mađarskoj, koja je teritorijalno bila znatno udaljena od Gradišćanskih Hrvata. Povezanosti i međusobnog utjecaja između ovih dviju hrvatskih narodnih grupa nije bilo. O procesu buđenja narodne svijesti Bunjevačkih Hrvata, kao hrvatske narodne manjine u Ugarskoj, usp.: *Sidak-Gross-Karaman-Šepić*, Povijest hrvatskog naroda 1860–1914, Zagreb 1968, 63–67.

Težak položaj nemađarskih naroda u Ugarskoj znatno je ublažio Zakon o narodnostima donesen 1868, samo godinu dana poslije nagodbe. Zakon o narodnostima osigurao je nemađarskim narodima u Ugarskoj upotrebu njihova jezika u školama, crkvi, mjesnoj upravi i školsku autonomiju. Uz državne, općinske i privatne škole, daje slobodu djelovanja i vjerskim školama. U hrvatskim selima osnovane su ili preuređene brojne škole, na kojima su se svi predmeti podučavali na hrvatskom jeziku. Time se može tumačiti i pojava velikog broja školskih knjiga tiskanih na hrvatskom jeziku sedamdesetih godina prošlog stoljeća. Među štampanim udžbenicima za »hervatske škole« treba posebno istaći knjige za matematiku, fiziku, geografiju, prirodopis i povijest. Potreba brzog tiskanja školskih knjiga za sve predmete na hrvatskom jeziku također je odlučno utjecala na donošenje odluke o formiranju zajedničkog književnog jezika i pravopisa. Na poticaj Mihovila Nakovića, donesena je takva odluka 1877. u formi Deklaracije o jedinstvenom pravopisu i književnom jeziku Gradišćanskih Hrvata, čija je podloga čakavski dijalekt i ikavski govor. Uz tu Deklaraciju,²⁰ koja predstavlja značajnu prekretnicu u procesu narodnog pokreta, treba istaći da su novim Zakonom o narodnostima stvoreni uvjeti za zapošljavanje hrvatske inteligencije u školstvu, prosvjeti i mjesnoj upravi. Zatim da je hrvatska inteligencija, osobito ona koja nije pripadala svećeničkom staležu, dobila pravo djelovanja u hrvatskom duhu i na hrvatskom jeziku.

Krug hrvatskih pisaca koji su u početku pokreta, tj. 1860-ih godina, sačinjavali Gašpar Glavanić, Jure Horvat i Robica znatno je obogatio istaknuti učitelj i pisac Mihovil Naković 1870-ih godina. Ali, nakon dolaska na vlast Kolomana Tisze 1875. dolazi do stagnacije hrvatskog pokreta zbog povećanog pritiska mađarizacije koja je hrvatski narodni pokret u njegovoj cjelini proglasila panslavističkim, a panslavizam je u Mađarskoj politici označen kao najveći neprijatelj koji ugrožava teritorijalnu cjelokupnost Ugarske.

4. Nacionalni pokret u svojoj razvojnoj liniji ulazi potkraj XIX stoljeća u kvalitetno novu etapu. Ta se etapa manifestira u širenju osnove pokreta. Povećan je broj narodne inteligencije, a ideje pokreta prodiru u narod.

Premda se i taj proces prirodno nadovezuje na zbivanja u XIX stoljeću, možemo njegov početak kronološki vezati uz pojavu Martina Meršičić-Miloradića 1903. godine. Završetak tog procesa primjećuje se potkraj 1960-ih godina kada se književnost Gradišćanskih Hrvata počinje jače i odlučnije uključivati u hrvatsku književnost. Osim toga, javlja se i nova generacija inteligencije Gradišćanskih Hrvata koja pokreće i svoj novi časopis.

²⁰ Taj veoma značajan dokument sačuvan je zahvaljujući Franji Kuhaču, koji ga je objavio u *Viencu* zajedno s obiljem drugih dragocjenih podataka i vlastitih zapažanja o Gradišćanskim Hrvatima u drugoj polovici XIX stoljeća (usp. *Vienac*, Zagreb 1878, broj 43, 691–692). Izvještaje Franje Kuhača zajedno s izvještajima Frana Kurelca i Ivana Milčetića, koji predstavljaju još i danas prvorazredni izvorni materijal o gotovo svim oblicima narodnog života, a osobito o borbi za narodni opstanak Gradišćanskih Hrvata, objavila je redakcija almanaha »Gradišćanski Hrvati«, Zagreb 1973, 207–295.

Nosioci suvremene integracije među Gradišćanskim Hrvatima napuštaju od 1903. uske staleške okvire i zatvorenost. Oni se u prvom redu obraćaju svom narodu, žele ga trgnuti iz sna i zastrašenosti. Potrebu čvršćeg povezivanja inteligencije i naroda u širi demokratski pokret najbolje je izrazio Miloradić 1903. godine ovom porukom: »Hrvati, vi ne samo da imate pravo, da slobodno kažete, da ste Hrvati, već je to i vaša sveta dužnost. Dužnost je svakog Hrvata — zaključuje Miloradić — raditi za svoj narod.« Glasilo nove idejne grupe postaje najprije »Kalendar sv. Familije« 1903. godine. Oko Kalendara okupio je Miloradić novu grupu oduševljenih mladih hrvatskih pisaca među kojima se posebno ističu Mate Karal, Martin Meršić, stariji, Franc Ferčak, Mate Horvat, Ante Grubić, Jakov Perušić, Ivan Dobrović i drugi. Miloradićeva grupa naglo širi u književnosti Gradišćanskih Hrvata hrvatski duh i hrvatsku svijest koja je stoljećima bila zapostavljena. Ipak, ideje koje je formulirao Miloradić 1903. teško su prodirale u narod, što je bio razlog da su se započele izdavati novine. Unatoč veoma teškim financijskim i organizacionim problemima, Miloradićeva grupa je već 1910. godine pokrenula prve tjedne novine Gradišćanskih Hrvata pod naslovom *Naše Novine*. Te novine preuzimaju posao popularizacije ideja jezične kulturne i nacionalne integracije. U političku arenu, u kojoj su ideje mađarizacije i germanizacije nemilosrdno odbacivale svaki demokratski i njima tuđi nacionalni pokret, odlučno su ušli hrvatski preporoditelji. Program novina formulirao je Miloradić u duhu svoje poruke iz 1903. Izrazio ga je u prvom broju novina ovom budnicom:

»O Hrvati, narod mali
Stanmo gori, dost smo spali!
Prestat mora dugi san, —
Zora puca, bit će dan!«

U retrospektivnom promatranju povijesti Gradišćanskih Hrvata do 1910. god. moramo zaključiti da su te novine, kao medij masovne komunikacije, otvorile nove putove i mogućnosti borbe za narodni opstanak i razvoj. Novine su običnom seoskom čitaocu pristupačnim štivom jačale svijest o njegovoj etničkoj individualnosti.²¹

Na žalost, početak prvoga svjetskog rata prekinuo je djelovanje hrvatske inteligencije koja se okupljala oko *Naših novina*. Godine 1921. provedeno je razgraničenje između Austrije i Mađarske. Velik dio zapadne Ugarske pripao je Austriji. Osnovana je nova pokrajina Austrije — Burgenland koju su Hrvati prozvali Gradišće. Ako na to razgraničenje između Austrije i Mađarske gledamo s aspekta hrvatske manjine, moramo konstatirati da je ono sudbonosno pogodilo hrvatsku narodnu manjinu, jer je novim državnim granicama razdvojilo hrvatsko stanovništvo u tadašnjoj zapadnoj Ugarskoj na Hrvate u Mađarskoj i Austriji. Oko 20

²¹ O ulozu tih novina usp. moj članak: »O pojavi prvih hrvatskih novina Gradišćanskih Hrvata i njihovom značenju u razvoju hrvatske nacionalne svijesti Gradišćanskih Hrvata«, *Hrvatske novine — Glasnik Gradišćanskih Hrvata*, br. 11, godina 1971. od 20. III, 8–9. O novinstvu Gradišćanskih Hrvata usp. magisterski rad *Božene Vranješ*, *Novinstvo Gradišćanskih Hrvata kao informativno i dokumentaciono sredstvo upoznavanja njihova života i djelovanja*, Zagreb 1973.

hrvatskih sela ostalo je od 1921. u Mađarskoj, tj. u onom dijelu zapadne Ugarske koji nije pripao Austriji, dok je oko 80 sela u kojima su živjeli Hrvati priključeno Austriji.

Hrvatski pokret Gradišćanskih Hrvata u njihovoj novoj domovini — Austriji — brzo se stabilizirao. Na temelju stečenih prava iz Saint-Germainskog mirovnog ugovora 1919. osnovana su brojna društva od kojih treba posebno istaći Hrvatsko kulturno društvo Gradišćanskih Hrvata (1929), za Hrvate koji žive u Gradišću, zatim Hrvatsko Gradišćansko kulturno društvo (1922. i 1934) koje je okupljalo one Hrvate što su živjeli u Beču. Godine 1930. osnovano je srednjoškolsko i studentsko društvo *Kolo*. Osim tih centralnih društava, osnovana su brojna hrvatska pjevačka i plesna društva.

U novoj domovini Austriji pokrenuli su Gradišćanski Hrvati i svoje novine i to: *Kršćanske Hrvatske novine* (1922); *Hrvatske novine* (1923); *Naš Glas* (1923); te *Male crkvene i školske novine* (1931). Pojačana je i ostala izdavačka djelatnost u kojoj godišnji kalendari zauzimaju posebno mjesto.

Jedan od najznačajnijih događaja u razvoju Gradišćanskih Hrvata poslije prvoga svjetskog rata bio je, bez sumnje, osnivanje Hrvatskog kulturnog društva, koje je u novoj etapi nacionalnog pokreta odigralo veliku ulogu.²² Ipak, u središtu svih pojava poslije prvoga svjetskog rata bio je književnik Ignac Horvat. Svojim brojnim angažiranim književnim tekstovima i programatskim spisima nastojao je u Gradišćanskim Hrvatima probuditi povijesnu svijest, koju je u toku XVI, XVII i XVIII stoljeća potisnuo katolicizam. Osnovne teme u kompoziciji njegovih književnih tekstova jesu: život starih Hrvata — stara domovina, djedovi Gradišćanskih Hrvata — prvi doseljenici, ugroženost Gradišćanskih Hrvata kao kulturne i etničke zajednice i na kraju potreba borbe za narodni opstanak — vizija budućnosti. Ignac Horvat usaduje povijesnu svijest u duh Gradišćanskih Hrvata, a time zapravo ponovo obogaćuje nacionalni pokret unoseći u njega novu komponentu — potrebu kulturne uzajamnosti s narodom Hrvatske.²³

Prema tome, nastojanja Ignaca Horvata išla su u pravcu šire integracije Gradišćanskih Hrvata, integracije u kulturnom smislu s braćom iz stare domovine. Nakon svojih studijskih putovanja po Hrvatskoj i čestih posjeta Zagrebu, on je 1933. u svom programatskom spisu »Naše kulturne zadaće« izložio svom narodu ove zadatke: »[...] moramo, mi Gradišćanski Hrvati, stupiti u uže kulturne veze, u kulturni kolektiv s narodom u staroj domovini i od njega uzimati ono, ča smo mi već izgubili, [...] ali uz to — zaključuje Horvat — hoćemo očuvati kot Gradišćanski Hrvati, našu kulturnu individualnost«. Prema tome, I. Horvat unosi u svijest

²² Razvoj Gradišćanskih Hrvata od 1921. do početka drugoga svjetskog rata opširno sam prikazao u radu »Najnovija povijest Gradišćanskih Hrvata«, Gradišćanski Hrvati, Zbornik, Zagreb 1973, 18–30.

²³ O Ignacu Horvatu, kao istaknutom predstavniku Gradišćanskih Hrvata, usp. moj napis: »In memoriam Ignacu Horvatu 1895–1973«, *Matica*. List iseljenika Hrvatske, Zagreb 1973, br. 5. Velik broj biografskih i bibliografskih podataka o književniku Ignacu Horvatu dao je *Stjepan Zvonarich*, In memoriam Ignaz Horvat, *Volk und*

Gradišćanskih Hrvata novi kvalitet koji je imperativno označio kao neodloživu potrebu uže kulturne veze s hrvatskim narodom u staroj domovini.

U potpunom skladu sa svojom kulturnom i nacionalnom orijentacijom, a duboko svjestan da izražava prirodne interese svog naroda on 1969. godine otvoreno i javno poručuje austrijskoj javnosti: »[...] mi hoćemo bratinstvo držati i gajiti s onimi Hrvati od kojih su nas državne međe razlučile [...]. S njimi skupa se hoćemo boriti za svoja narodna prava i izmjenjivati si međusobno hrvatska kulturna dobra.«²⁴

5. Okupljanje istaknutih pojedinaca, koji su nakon poraza nacizma 1945. nadvladali osjećaj straha, okrenuli se svom narodu i njegovoj budućnosti, započelo je najprije oko novina. Prednjačilo je hrvatsko svećenstvo. Posebnim zalaganjem Štefana Horvata počele su 1946. izlaziti prve novine: *Crikuveni glasnik Gradišća*, Rudolf Klaudus pokrenuo je 1947. svoje novine *Naše selo*. Iste godine počele su izlaziti još jedne novine *Naš Tjednik*. Godine 1952. Tomo Schneider, sa svojom grupom, pokrenuo je novine: *Naša Domovina*. Tako je ta hrvatska narodna manjina do potpisivanja Državnog ugovora izdavala četiri tjednika. Danas izlaze, na žalost, samo dva tjednika što također pokazuje velik pad te narodne manjine.²⁵ Veliki broj tjednika, koji su se javljali od 1946. do potpisivanja Državnog ugovora Austrije i velikih sila 1955, privlači posebnu pažnju svakoga objektivnog analitičara poslijeratnog razvoja. Taj je pokret, bez sumnje, snažno afirmirao hrvatsku manjinu, te je austrijskoj kulturnoj i političkoj javnosti jasno ukazao na problem Gradišćanskih Hrvata.

U suvremene tokove zbivanja neposredno nakon donošenja člana 7. Državnog ugovora, uz zapažene inicijative Hrvatskog kulturnog društva s Memorandumom velikim silama 1955, u kulturni i politički život Hrvata ulazi tada izuzetno sposobna mlada generacija hrvatskih studenata. Nastojanja te generacije, koju možemo nazvati reformatorskom, zaslužuju posebnu pažnju. Središte okupljanja hrvatskih studenata u *Beču* postaje uz Hrvatski akademski klub i časopis *Glas* pokrenut 1957. Nova generacija zagovarala je prihvaćanje hrvatskog književnog jezika i potrebu pozitivne unutrašnje propagande, koja bi aktivirala sam narod, budući da je narod bio gotovo pasivan u borbi za ostvarivanje prava iz čl. 7. Državnog ugovora. Misao vodilja »hakovaca« bila je: uvući hrvatski narod Gradišća u proces odlučivanja i zahtijevanja, dati mu moć političkog subjekta i time paralizirati protivnike manjinskog prava.²⁶

Potkraj 1960-ih godina pristižu u Hrvatski akademski klub Gradišćanskih Hrvata nove snage, koje 1969. god. pokreću svoj časopis *Novi Glas*. Njihov udio u društvenim kretanjima od tada je sve zapaženiji, posebno u traženju takvoga suvremenog programa koji bi mogao privući pažnju svih društvenih slojeva i političkih krugova. S tim ciljem organiziran je 1973. znanstveni simpozij na kojem je nova orijentacija u pravcu integra-

²⁴ Gradišće, Kalendar, 1970, Zeljezo 1969.

²⁵ *Crikuveni glasnik Gradišća i Hrvatske Novine*.

²⁶ O nastojanjima mlade generacije hrvatskih studenata koji se okupljaju oko Hrvatskog akademskog kluba, svojih časopisa *Glas* (od 1957) i *Novi Glas* (od 1969) usp. moj rad »Najnovija povijest Gradišćanskih Hrvata«, Gradišćanski Hrvati, Zbornik, Zagreb 1973, 36–39.

cije došla do punog izražaja. Uočavajući svjetske integracione procese, Hrvatski akademski klub prihvaća integraciju s većinskim narodom Austrije, ali integraciju u pluralizmu, upozoravajući hrvatski narod, u kojem se još uvijek osjećaju snažni korijeni inferiornosti, posebno prema njemačkoj kulturi, da su Gradišćanski Hrvati sa svojim slavenskim materskim jezikom »više vrijedan narod« koji će u procesu integracije prema evropskom pluralizmu pokazati svoju pravu snagu.²⁷

U pogledu programatske orijentacije, u kojoj je kontinuitet suradnje i čvrstog povezivanja s matičnim narodom i Zagrebom postavljen kao osnovno pitanje u borbi za očuvanje narodnog bića, postoji nepodijeljeno mišljenje da su izjave Ignaca Horvata iz 1933. i 1969. god. programatska cjelina. Na toj programatskoj osnovici zasnivaju sva gradišćanska društva i istaknuti pojedinci svoj interes za suradnju sa Socijalističkom Republikom Hrvatskom kao svojom starom domovinom i matičnim narodom. Horvatova izjava 1969. prihvaćena je, dodatno, kao jasan i dosljedan odgovor nekim grupama i pojedincima, posebno oko nosioca asimilacione politike Erica Robaka, koji je, kao savezni zastupnik i istaknuti politički lider Socijalističke stranke u Gradišću, neprestano nastojao da suradnju i veze s matičnim narodom u Jugoslaviji politički krivotvori. Veze i suradnju Gradišćanskih Hrvata s matičnim narodom napadao je putem novina, radija i televizije kao »izdaju domovine«! U nekoliko navrata Robak je, »optužujući« pojedince, društva i grupe, zahtijevao, posebno poslije njihovog povratka iz Zagreba, da se protiv njih povede »veleizdajnički« proces.

Metodama zastraživanja dodali su asimilacioni centri od 1955. god. i uporno ignoriranje čl. 7. Državnog ugovora. Protuhrvatski front u Gradišću nije pokazivao tendenciju priznavanja narodne manjine i njenih prava na dodatnu zaštitu. Protuhrvatsku propagandu, javno zagovaranje denacionalizacije nije kažnjavalo austrijsko zakonodavstvo. Austrijska demokracija nije pokazala sluha ni za osnovna ljudska prava hrvatske narodne manjine, kao zajednice koju povezuje poseban jezik i kultura, unatoč jasnim međunarodnopravnim obavezama Austrije koje normira Državni ugovor. U Gradišću, posebno danas, poriču pravo Jugoslaviji da se u pregovorima s Austrijom, i na drugi način, zalaže za dodatna prava Slovenaca u Koruškoj i Hrvata u Gradišću. Zahtjeve Hrvatskog kulturnog društva, kao centralne organizacije Gradišćanskih Hrvata, dio štampa i dio Socijalističke stranke često označuju kao akt veleizdaje.

Hrvatsku narodnu manjinu u Gradišću, posebno onaj njen dio koji živi na selu u velikim aglomeracijama i ne poznaje ustavno zakonodavstvo, nastojalo se do kraja izolirati i umiriti. S tim u vezi uložen je i golem napor da u svijest Gradišćanskih Hrvata ne prodru spoznaje o pravima i mo-

²⁷ Novu programatsku orijentaciju koja teži da premosti i oštru stranačku podvojenost unutar narodne manjine obrazložio je 1974. *Franjo Palković*, danas svakako najistaknutiji predstavnik nove generacije. Prema njegovoj ocjeni »Hrvatski akademski klub vidi budućnost za Gradišćanske Hrvate u integraciji u pluralizmu, čiji temelj je povezanost s Austrijom, Gradišćem i svojim Hrvatstvom. Ova sinteza pelja k modernoj dvojezičnosti i pripadanju dvim kulturam, a to je znak, ki pokazuje na buduću multinacionalnu i multikulturnu integriranu Europu, koj bi dvojezični i bikulturni Gradišćanski Hrvati mogli služiti kao pelda. Ali – zaključuje F. Palković – još falu važni preduvjeti za takovu Europu, i u Austriji« (Symposium Croaticon, Wien 1974, 9).

gućnostima koje im daje čl. 7. Državnog ugovora, pa politička propaganda već 20 godina »objašnjava« da je problem hrvatske narodne manjine u Gradišću koncentriran jedino na pitanje jesu li oštećena ili ugrožena njihova prava kao državljana demokratske austrijske republike. Poznata je — otuda — i ubojita krilatica Robaka i drugih asimilacionih centara koja glasi: Gradišćanski Hrvati nemaju pravo ni potrebu da se žale Beču ili Beogradu, jer uživaju sva prava kao i svaki drugi državljanin austrijske republike. Međutim, upravo ta tvrdnja nije točna i već su je davno odbacili teoretičari manjinskog pitanja i pravni stručnjaci. Danas smo svi suglasni da jednakost pred zakonom ne znači za neku narodnu manjinu i njenu stvarnu jednakopravnost prema ostalom većinskom narodu. U tom smislu treba i nadalje promatrati čl. 7. Državnog ugovora kao akt maksimalne zaštite hrvatske i slovenske narodne manjine u Austriji i međunarodnopravnu obavezu Republike Austrije.

ZUSAMMENFASSUNG

MERKMALE DER GESCHICHTLICHEN ENTWICKLUNG DER BURGENLÄNDER KROATEN

In der Einleitung seines Beitrags erörtert der Verfasser die wesentlichen Richtlinien in der geschichtlichen Entwicklung der Burgenländer Kroaten und ist bemüht, einige der Grundfragen in Verbindung mit dem Beginn der Ansiedlung von Kroaten in Österreich zu erklären. Der geschichtliche Anfang dieser kroatisch-nationalen Minderheit ist chronologisch an die Wende des 15. zum 16. Jahrhundert gebunden, beziehungsweise an jene Zeit, als das gemeinsame Interesse der europäischen Staaten ihre Verteidigung gegen die Türken bildete, die über Kroatien in das Zentrum Europas eindringen. Der Autor spricht über die Diaspora des kroatischen Volkes zur Zeit der türkischen Offensivkriege und macht dabei besonders auf die neuesten Forschungen aufmerksam, denen zufolge sich die ausgesiedelten Kroaten schon im 16. Jahrhundert in 277 Dörfern in Westungarn, Niederösterreich, Mähren und in der Slowakei angesiedelt hatten. Nur im heutigen Verwaltungspolitischen Gebiet des Burgenlandes — einem österreichischen Bundesland an der ungarischen Grenze — lebten sie im 16. Jahrhundert in 179 Dörfern.

In einer kurzgefassten Analyse der Grundmerkmale der geschichtlichen Entwicklung der Burgenländer Kroaten wird den Fragen der Form sprachlicher und religiöser Autonomie besondere Aufmerksamkeit gewidmet. Damit in Verbindung wird die Rolle der nationalen Priester bei der Erhaltung der kroatischen Sprache in der Kirche, bei religiösen Riten und in anderen zahlreichen Funktionen, die der Kirche oblagen, hervorgehoben, wobei der Verfasser eigens von der Schule spricht, die sich in der Domäne der Kirche befand.

Er spricht auch von den fundamentalen Hindernissen, die einer schnelleren Entwicklung der sog. nationalen Wiedergeburt in der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts im Wege standen, wobei er die Aufmerksamkeit besonders darauf lenkt, dass die kroatischen

Dörfer in keinerlei Verbindung miteinander standen, dass den Burgenländer Kroaten eine Bürgerklasse sowie weltliche Intellektuelle fehlten. Die Hauptaufgabe der nationalen Bewegung sieht er in der Bestrebung, eine einheitliche Orthographie, Rechtschreibung und Schriftsprache auszubauen. Der Rhythmus der nationalen Bewegung war selbstverständlich abhängig von den Verhältnissen und den Einflussmöglichkeiten der Kultur- und Wirtschaftszentren in der alten Heimat auf den Prozess des Erwachens des nationalen Bewusstseins bei den angesiedelten Kroaten. In ihrer Entwicklungslinie trat die nationale Bewegung an der Wende des 19. zum 20. Jahrhundert in eine neue Etappe ein. Diese Etappe zeigte sich in der Verbreiterung der Bewegungsbasis. Die Zahl der nationalen Intellektuellen wuchs an, und die Ideen der Bewegung drangen stärker in das Volk ein. Das Ende des Entwicklungsprozesses des nationalen Bewusstseins bringt der Verfasser mit dem Aufkommen qualitativ neuer Veränderungen Ende der sechziger Jahre unseres Jahrhunderts in Verbindung, als sich die Literatur der Burgenländer Kroaten stärker und entschiedener in die kroatische Literatur ihres Muttervolkes einzuschalten begann.